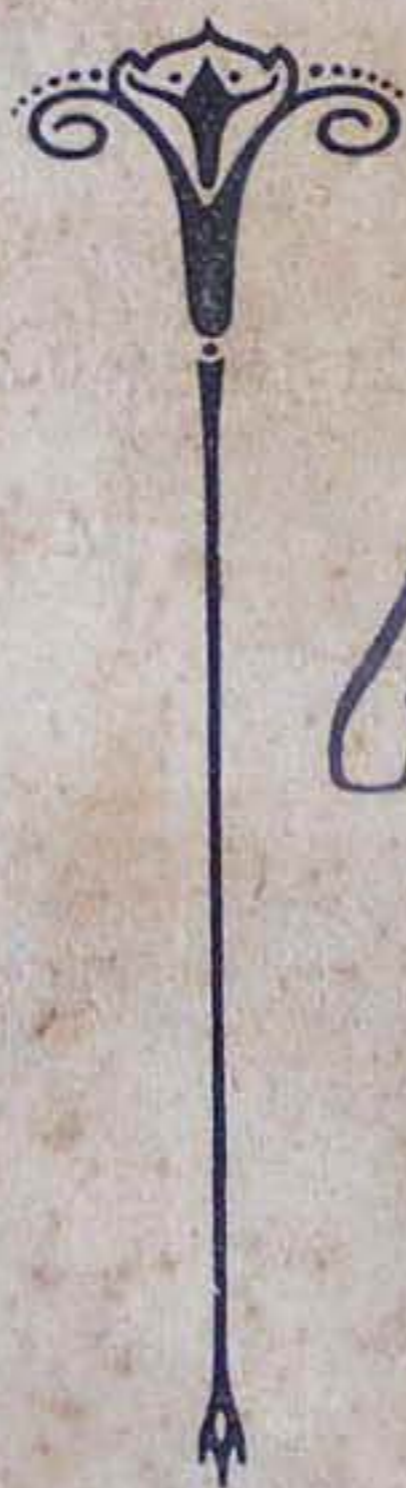

AZ
AMERIKAI UNITÁRIUS
EGYHÁZI BIZOTTSÁG
JELENTÉSE

ERDÉLYNEK A ROMÁN URÁ-
LÓM ALATTI HELYZETÉRŐL

Írta: Telety Meláné

YRA 15 KORONA

BUDAPEST, 1921.

KIADJA A „BOCSKAY-SZÖVETSÉG.”

• KAPHATÓ AZ „ERDÉLYI HIREK” SZERKESZTŐSÉGÉBEN (VILMOS
CSÁSZÁR-ÚT 55. II. 2.) ES KÖNYVKERESKEDÉSEK BEN

Az Amerikai Unitárius Szövetség bizottságot küldött ki 1920-ban Erdélybe azon célból, hogy e bizottság vizsgálja meg az unitárius egyházközségek helyzetét. A bizottság jelentésének egy részét közöljük az angol eredetinek hű fordításában. A jelentés értékéből vonnánk le, ha bármiféle megjegyzést fűznénk ahhoz. A jelentést egyidejűleg angol és francia nyelven is közreadtuk.

Budapest, 1921 január hó.

A Bocskay-Szövetség.

ERDÉLY ROMÁN URALOM ALATT.

AZ AMERIKAI UNITÁRIUS BIZOTTSÁG JELENTÉSE.*

1920 októberében, a britt és külföldi, valamint az Amerikai Unitárius Szövetség az erdélyi unitárius egyház román uralom alatti viszonyainak tanulmányozására kiküldötte főtitzt. Drummond H. Vilmos urat. Az ő jelentése nyomán az Amerikai Unitárius Szövetség igazgatósága az erdélyi egyház helyzetének enyhítésére egy bizottságot alakított.

A bizottság tekintélyes pénzösszeget, valamivel 42.000 dolláron felül gyűjtött. Ezen alap kezelésére, valamint, hogy az amerikai unitáriusok üdvözlét erdélyi hitsorsosaiknak megvigyék, háromtagu delegációt küldött ki. Ez a delegáció mely „Amerikai Unitárius Misszió“ név alatt lett ismertté, főtitzt. Snow B. Sydney társkáplán (Kings Chapel Boston), aki mint a segélyző bizottság titkára működött, főtitzt. Metcalf H. Yoel Ph. D. (Winchester, Mass) és Witte B. Eduard, az Egyesült Államok tartalékos tengerészeti repülő tisztjéből (Buffalo, New-York) állott. A bizottságuk elnökétől (főtitzt. Eliot A. Samuel, D. D. az Amerikai Unitárius Szövetség Elnöke) kapott utasításoknak megfelelően meglátogatták a lehető legtöbb hitközséget; összesen 105 várost és falut tekintettek meg, vagyis kilenc kivételével az összes felekezetükbeli anyaegyházakat az országban. Megbízatásuk teljesítése közben három kivételével eljutottak Erdélynek mind a 15 megyéjébe. De a meg nem tekintett három közül is az egyik egy csak gyéren betelepített hegyvidék. A román hatóságoktól kapott utlevelek szabad közleke-

* Az Amerikai Unitárius Szövetség által az erdélyi viszonyok tanulmányozására kiküldött bizottságnak ezen jelentése csak egy része egy teljesebbnek, mely jelenleg az Egyesült Államokban kiadás alatt áll. Addig is fontos, hogy idevaló embereknek alkalmuk legyen megismerkedni az erdélyi román uralom ellen emelt eme vádakkal. A román kir. hatóságok által nyújtott garanciák megbizhatatlan voltáról a multban szerzett tapasztalat mutatja, hogy kevés kilátás van arra, hogy Erdélynek igazság szolgáltassék és szabadsága visszaálltassék, mindaddig, mig nem sikerül a közvéleménynek a népszövetségi gyűlés és tanács útján nyomást gyakorolnia. Bowie, W. Copeland. Essex Hall: Essex Street, Strand, London W. C. 2. 1920. október 30-án.

dést biztosítottak nekik az egész országban. Kivéve utjuk elején és végén tisztviselők, detektívek és a rendőrség részéről kevés beavatkozást tapasztaltak. Amerre jártak mindenütt alkalmuk volt megismerkedni és beszélni a helység tekintélyesebb magyar lakosaival. Egynémely nagyobb városban, hol szállást ütöttek fel, több napot vagy hetet töltöttek.

A román megszállás óta e misszió tagjai az első külföldiek, kik ilyen alaposan beutazták Erdélyt. Rendkívül jó alkalmuk volt megfigyelni a román kormányzati módszert és ennek eredményét, különösen a magyar egyházakat és iskolákat illetőleg. Megbízásuk elsősorban oda irányult, hogy az unitárius egyház egyik ágától segílyt hozzanak és jóakarataról biztosítsák a másikat. Utasításuk volt rá, hogy minden politikai vonatkozást kerüljenek. Müködésük irányát egyedül egyházuk — és természetesen más hasonló helyzetben levő egyházak — java és hitsorsosaik jóléte iránti érdeklődésük szabta meg. A magyar állam politikai aspirációi nem tartoznak rájuk.

Általános jellegű megfigyelések.

Három hónapi ott tartózkodás után arra az eredményre jutotunk, hogy a román uralom Erdélyben egy lehetetlen helyzetet teremt. Tekintet nélkül arra, vajjon teóriailag indokolt-e e terület átengedése vagy nem, több mint 2 millió nyugati műveltségű és erkölcsű egyént helyez egy félig keleti erkölcsű és műveltségű nép uralma alá. A Balkán fertőt kiterjeszti egy országra, mely eddig ment volt tőle. A helyzet szakasztott ugyanaz, mint amely akkor állana elő, ha az Egyesült Államok délnyugati vidékét részben Mexikóhoz csatolnák és több millió amerikai arra kényszerítenének, hogy ezek utóbbi államban kifejlődött kormányforma alatt éljenek.

Az a véleményünk, hogy ha csak Erdélynek önállóság nem biztosítottatik, legalább is olyan mértékben mint azt Anglia a bur háboru után Délafrikának megadta, magyarok számára egyáltalán lehetetlen lesz az országban maradás, a magyar intézmények pedig rohamos hanyatlásnak fognak indulni és rövidesen kipusztulnak.

Ugy látszik a román politika kezdettől fogva szándékosan irányult erre a célra.

Vannak ugyan egyes polgári hatósági személyek, akik fel-fogják ezen politika helytelen voltát és úgy látszik szeretnének egy méltányos közigazgatási rendszert meghonosítani; ezek közé tartozik Sturdza herceg, kolozsvári főispán, egy nagyvilági műveltségű férfi; közülök való a sepsiszentgyörgyi főispán, egy erdélyi román, aki mint magyar állampolgár Budapesten a kereskedelmi miniszterium egy magasrangú hivatalnok volt. Ezeknek a férfiaknak azonban nagy mértékben megkötik a kezeiket egyrészt a katonai hatóságok, másrészt a Siguranta (egy, a cári uralom alatti orosz mintára megszervezett titkosrendőrség), melyeknek kémjei szerterajznak az országban s mely úgy a katonai, mint a polgári hatóságoktól független, bár néha előfordul, hogy együtt működik mindkettővel. A sepsiszentgyörgyi főispán, akihez a Siguranta által letartóztatott unitárius kántor érdekében fordulunk, ezen hatásköri összeütközés felett, tehetetlenségében csak vállat vont. „Helyzetem nagyon nehéz” mondta őszintén. A közigazgatásban azonban nem ezen, aránylag felvilágosult egyének politikája érvényesül, hanem

egy olyan, milyent a katonákkal és parasztokkal való bánásmódban brutális, nyers erőhöz hozzászokott emberektől várni lehet. S nem is remélhető, hogy ez a politika valaha magasabb fokra emelkedjék az érte felelős nemzet általános műveltségi színvonalánál.

Közvetlen eredménye a magyar lakosságnak teljes egységessé tömörülése az új uralommal szemben. Ott tartózkodásunk előtt nem gondoltuk volna, hogy olyan foku szolidaritás, mint amelyekkel találkoztunk, egyáltalán elérhető. Katholikus, református, unitárius és zsidó, az arisztokrácia, a középosztály és a parasztság, mind egyggyé lettek. Mindenfajta különbség, minden érdekellentét megszűnt ezen egy közös érdek előtt. Minden rangu román tisztviselők oly sikerrel működtek közre egy meggyalázó, terrorral dolgozó elnyomási politika gyakorlati megvalósításában, hogy ott is, hol ezen politika iránya azonnal megváltozott, több mint egy generáció életét venné igénybe, míg az utolsó másfél év szülte keserűség, gyanakvás és ellenséges érzület leküzdhető lenne.

A módszer mellyel a román kormány Erdély romanizálását megkísérli, általában számkivetés és idegenbetelepítés, üldözés és terror. Az iskolákkal és az egyházakkal mint a nemzeti érzület központjaival szemben tanusított magatartásukról külön fejezetekben lesz szó.

1. Számkivetés és telepítés.

Az első lépés, mindjárt a román megszállás elején, mindazoknak, kik 1913 óta Erdélyben megtelepedtek, Magyarországra való visszaküldése volt! A második rendszabály értelmében, mely a magyar vezetőemberek ellen irányult, mindennemű hivatalos állásokban levő egyének — tanárokat is beleértve — felszólítottak egy román kir. alattvalói hűségeskü letételére. Ezt a legtöbben megtagadták, mert a békekonferencia akkor még nem döntött Erdély hovatartozása felett. Sturdza herceg hivatalehagyásnak minősítette a tisztviselők ezen magatartását. Kijelentette, hogy utóbb alkalom adatott nekik, hogy egyszerü esküvel csak arra kötelezzék magukat, hogy hivatalos teendőiket megfelelően ellátják. Beható tudakozódás után azonban úgy találtuk, hogy e tekintetben a herceget, aki nem volt annak idején Kolozsvárt, tévesen informálták. Az ajánlat a másik részről jött. Magyar hivatalnokok ajánlották fel ilyen eskü letételét, de Maniu dr. az ország akkori legmagasabb polgári hatósági személye ezt nem fogadta el. Az eredmény, mint azt — joggal feltehető — a románok előre látták, egy hatalmas kivándorlási mozgalom megindulása volt a hivatalnokosztály tagjai és családjaik között és természetesen ennek következtében a

városok és községek elárasztása új, az erdélyi, de főleg bukaresti románok köréből septiben kinevezett tisztviselőkkel. A 6.000 főnyi magyar lakost számláló Fogarasban például, hova júniusban tettünk látogatást 1000-re tették azok számát, akiket egy vagy más módon kiutasítottak. Ezek közül több mint 50 család a város intelligenciájához tartozott. Mire mi Erdélybe érkeztünk, az első tömeges deportálások ideje már elmúlt. De a kivándorlás a román uralom alatti életviszonyok kényszerítő hatása alatt rendszeresen folyt tovább. Julius 8-án Püspökfürdőnél — Nagyvárad mellett — egy menekült vonaton átkeltünk a határon. Öt fedett teherkocsiból állott, melyek tordai családokat és ezek összes ingóságait vitték. Egyik, másik asszony sirt, mialatt a vonat a határon áthaladt. Nekik is — mint mindenkinek, aki Erdélyt elhagyja — esküvel kellett fogadniok, hogy oda soha sem térnek többé vissza. Szegények úgy érezték, hogy Erdélyben maradt hozzátartozóiknak örökre mondtak „Isten hozzádot.“

A legmeghatóbb számkivetési eset, melyet alkalmunk volt megfigyelni, mégis az volt, mely májusban azalatt történt míg Kolozsvárt voltunk. A románok akkortájt lefoglaltak egy magánalapítványból fenntartott magyar süketnémák és vakok részére felállított intézetet. Az erdélyi gyermekeket szétküldték otthonaikba, azokat, kik Magyarországon születtek — számra tizenötöt — fejenként öt kiló kenyeret adva nekik, egy marhavagonban átszállították a határon. Egy a gyermekeket elkísérni akaró orvosnak az ehhez szükséges engedélyt megtagadták.

Nagyszámu román özönlött Erdélybe különböző célokból. Először jöttek a tisztek családjai, aztán az új tisztviselők, tanárok és tanítók családjaikkal, majd boltosok, akiknek javára magyaroktól requiráltak el üzleteket. Mikor a régi kolozsvári magyar egyetemet mint román intézményt megnyitották, nagy számban voltak kénytelenek hallgatókat importálni, az erdélyi románok között olyan kevés volt az egyetemre jelentkező. Ezek szülei legnagyobb részt nehéz munkát végző parasztok, kiknek a földmives munkához minden fiukra szükségük van otthon.

2. Kicsinyes üldözések.

Az erdélyi magyaroknak nem a legkönnyebben elviselhető megpróbáltatásai közé tartoznak az apró bántódások, a tüszurások, kicsinyes önkénykedések, melyekkel egy ellenséges indulatu adminisztratív állandóan zaklatja őket. Egyik fő zaklatási eszköz a nyelv. Ha annak a fáradságnak, melybe magyar felírások és falragaszoknak románra való fordítása került, (olyan helyeken, ahol senki sem ért románul) csak felét fordították volna hasznos

adminisztráció intézkedésekre, a magyarok talán most áldanak a gondviselést, amiért az új uralmat küldte nekik. Ezen romanizálási törekvés egész ad absurdum megvalósítását a Székelyföldön, helyi vasuti kereszteződéseknél láthatjuk, ahol egy vegyületlen magyar lakosság közepette a figyelmeztető táblákat gondosan kicserélték román szövegűekkel. Vannak helységek, hol hitközségeink tagjait kényszerítették, hogy az unitáriusok meghitt jelszavát: „Egy az Isten“ az ajtó felett töröljék. Minden érintkezés a hatóságokkal román nyelven kell hogy történjék. Mikor június végén az unitárius püspök pecséttel ellátott és románra kellően lefordított kérvényt intézett az unitárius egyházi igazgatótanács rendes augusztusi gyűlésének megtartása tárgyában, a kérvényt azzal az indokolással utasították vissza, hogy ilyeneket nem fogadnak tőle többé el, míg az ősi püspöki pecséten levő szavakat „unitárius püspök“ nem változtatja románra.

Hasonló zaklatásokra más alkalmat a román ünnepek sorrendje nyújt. Román nemzeti és egyházi ünnepeken minden városban — s a városi lakosság legnagyobb része magyar — minden háztulajdonos megszabott nagyságu román zászlót köteles kitűzni. Saját szemünkkel láttuk a házkapukban a csendőröket, amint érvényt szereztek ennek a fellobogózási parancsnak. A görög keleti egyház kalendáriuma egy héttel elmarad a nyugati mögött. A magyarok ennél fogva arra kénytelenek, hogy miután saját ünnepeiket megülték, még a következő héten is bezárják boltjaikat és beszüntessék munkájukat egy-két napra, mert a románok — kik közül esetleg csak kevés van a községben — ünnepeiket tartják! Egyes ilyen ünnepeken a magyaroknak az ünnepi szertartásokon való részvételt is elrendelik. Másolatban birjuk Sturdza herceg azon rendeletét, mely szerint május 10-én, mint román nemzeti ünnepen, minden helységben, legalább egy felekezeti templomban a királyi család tiszteletére Te Deum tartandó. Május 20-ra, görög áldozó csütörtökre a harctéren elesett román hősök tiszteletére ünnepi istentiszteletet hirdettek. Mi akkor éppen Marosvásárhelyt, egy szinmagyar lakosság központjában, a Székelyföld legnagyobb városában voltunk és láttuk az elkeseredést, mit az ünnep betartására vonatkozó rendeletet közzétévő kiáltványok támasztottak. Ezek egyikemásika igen különösen hangzott. Az egyik hatósági személy (a szászvárosi helyettes polgármester) proklamációját a következő fenyegetéssel fejezte be: „A lakosság figyelmét felhívom a 4. és 5. pontban foglaltakra, melyek szerint a rendelet a 7. katonai hadosztály által bocsátatván ki, áthágása politikai bűnnek minősítettik és statáriális uton fog büntettetni. A rendelet egyebek közt meghagyta, hogy az egyházi hatóságok papi ornátusban és az összes állami és

felekezeti iskolák tanulói és tanárai vallás- és felekezeti különbségre való tekintet nélkül vallásos körmenetben vonuljanak a görög keleti egyház által tartandó Te Deumra. Hasonló hirdetményeket bocsátottak ki Marosvásárhelyt. E rendeletet kijátszandó, az összes felekezeti iskolákban egy héttel előzőleg kezdték meg a pünkösdi szünetet. A protestáns és róm. kath. papság egyszerűen nem törődött a rendeletnek reá vonatkozó részével. A jelen esetben a hatóságok elég bölcssek voltak a megtorlást meg nem kísérelni.

Nemzeti emlékművek lerombolása és megcsonkítása is növeli az elkeseredést. Marosvásárhelyt ledöntötték Kossuth és Petőfi, a legnagyobb magyar költő, valamint nemzeti hősöknek, mint Rákóczinak és Bemnek szobrait.

Tudomásunkra jutott, hogy a rombolást a katonaság követte el egy éjszaka, mialatt a lakosság közül senkit sem engedtek az utcákra. Mikor ez ellen óvást emeltek, a hatóságok sajnálkozásukat fejezték ki felelőtlen katonák eme jogosulatlan cselekedete felett.

Egyes helyeken a gyülekezésre vonatkozó törvénynek (amennyiben több mint három ember jön össze) szigoruan érvényt szereztek. Dicsőszentmártonban, hol több napot töltöttünk, senki sem láthatott minket vendégül anélkül, hogy előzetesen szabályszerűen felszerelt román nyelvű kérvényt ne nyújtott volna be. Sepsiszentgyörgyön az unitárius hitközség kuratorának ilyen természetű kérvényét visszautasították. Ezen városban az unitárius egyházkerület esperesének a házáat detektivek kutatták át, mialatt minket vacsorára látott. Méltányos azonban megjegyezni, hogy máshol ezen rendeletnek magánosokra vonatkozó részét már csak írott malasztnak tekintik; senki sem hederit rá és ki-ki azt látja vendégül, akit akar.

A csendőrök önkénykedésének úgy látszik semmi sem áll utjában. Sok helyt hallottuk, hogy nemcsak a maguk számára, de Romániában élő családjaik részére is szabadon rekvirálhatnak élelmiszert.

3. Terror.

Erdélybe menetelünk előtt sokat hallottunk a román atrocitásokról, de ismerve korunk tüneteit, hajlandók voltunk skeptikusan fogadni a híreket. Ugy gondoltuk, ha fordultak is elő atrocitások, ezek csak — mint azt dr Vajda-Vojvoda volt miniszterelnök nekünk Bukarestben mondotta — egy a háboruban elvadult csendőrség jogosulatlan cselekedetei voltak. Az országban tett utazásunk után azonban megérlelődött bennünk a meggyőződés, hogy az atrocitások hozzátartoznak egy jól megfontolt

politikához, melynek célja, hogy a magyar lakosságot állandó félelemben tartsa. Ugy látszik, hogy ez a politika jelentékeny mértékben sikerrel járt. Sokan, néhol egész községek állandó félelemben éltek, hogy mi történhetik legközelebb. Senki sem tudhatta, hova készül lecsapni a mennykő.

Letartóztatások és internálások.

Szepešszentgyörgyön egy június 13-án tartott gyűlésünk után, az unitárius egyház kurátorát letartóztatták és letartóztattak vele együtt még egy magyar nemzetiségű egyént; őket az éjjelen át börtönben tartották, mert a jelenlevők egyrésze önkéntelenül rázendített a Himnuszra. (Nincs törvény vagy rendelet, mely tiltja ezen himnusz éneklését Erdélyben.) Másnap, mikor érdeklődtünk ez ügyben, azt a feleletet kaptuk, hogy az illetőket csak kihallgatás végett tartóztatták le és később szabadon is bocsátották őket; de ha csak kérdőrevonásról volt szó, egy a lakásukra küldött idézés is elegendő lett volna. Egy másik június 7-én tartott összejövetelünk után (ugyanolyan jellegű vallásos szertartás után, mint az az összes általunk látogatott egyház-községekben szokásos volt), az iskolamestert és a gyülekezet három presbiterét letartóztatták azon vád alapján, hogy az összejövetelt a kormány elleni izgatásra használják fel. Mikor egy hónappal később Erdélyt elhagytuk, még mindig fogságban voltak, a bíróság pedig még nem hozta meg pörükben az ítéletet, bár letartóztatásuk ottani ismerőseink között széles körben nagy nyugtalanságot keltett.

Sok olyan esetet hallottunk, ahol hirtelen letartóztatást, hosszú, ítélethozatal nélküli fogság vagy internálás követett. Barabás András volt árvaszéki ülnök, az unitárius egyház udvarhelyszéki kerületének főkurátora és az udvarhelyi hitközség kurátora, Mátéfy Domokos volt megyei pénzügyigazgató részletesen beszélték el előttünk azon okból történt letartóztatásuk történetét, hogy vonakodtak magukat a román eskünek alávetni. A székelykereszturi unitárius kollégium egyik tanárát decemberben több tanítványával együtt hirtelen letartóztatták, mert egy iskolai (nem nyilvános) vita alkalmával a háborúról Romániára nézve kedvezőtlen szempontból tartott előadást. Mindnyájukat Kolozsvárra vitték s ott hosszabb ideig fogságban tartották. A megszállás kezdetén a románok nagyon sok magyart internáltak, de a legtöbbször most már megengedték, hogy otthonukba visszatérjenek. Nemrégiben a román hatóságok azt a kijelentést tették, hogy az internáltakat mind szabadon bocsátották. Fogarason azonban június 15-én egy pappal találkoztunk, aki előző napon egy közeli városban 24 internáltat látogatott meg. Neveikről egy listát nyújtott nekünk át.

Botozások.

A botbüntetéssel, mely még mindig szokásos náluk, a románok tetszésük szerint éltek, hogy az erdélyi magyarokat terrorizálják. A meglátogatott falvaknak több mint a felében részletesen beszámoltak a katonaság és csendőrség által véghezvitt botozásokról; több esetben magukkal az áldozatokkal is beszélünk. Gyakran fordultak elő ilyen botozások a múlt tíz évben több ízben tartott fegyverkutatások alkalmával. Egyeseket azért botoztak meg, mert fegyvereket leltek náluk, másokat azért, mert ilyeneket náluk nem találtak s ezért az a gyanu terhelte őket, hogy azokat elrejtették. A csegesi unitárius hitközség kántorát ez utóbbiak miatt botozták meg (puskatussal huszonöt ütést mértek rá). Ez alkalommal rajta kívül még 8—10 embert megkorbácsoltak. Nagyenyeden — melyet szintén megtekintettünk — azt hallottuk, hogy az 1919. évi április havában megejtett fegyverkutatás alkalmával több mint husz embert botoztak meg.

Botoztak minden közvetlen ok nélkül is — gyanura vagy pusztán hogy terrorizáljanak. Homoródkarácsonyfalván alkalmunk volt beszélni Barabás Dénessel, az erdélyi unitárius egyház igazgatótanácsának egyik tagjával, egy jó megjelenésű 60 éves uriemberrel. Falujának legelső embere volt. Ez volt az egyetlen elképzelhető ok, amiért letartóztatták, kivitték a határba, ahol nézőtől nem kellett tartani és ott kézzel és puskatussal elverték. Utána visszavitték a faluba, ahol szabadon engedték. Hasonló eset dr. Kovács Kálmán szépsiszentgyörgyi ügyvédé, akit múlt novemberben, miután a román hűségesküt vonakodott letenni, letartóztattak. Ugy mondta nekünk, hogy éjjélkor emberek berontottak a cellájába, felköltötték és megbotozták. Két nap múlva anélkül, hogy ügyében a bíróság ítéletet hozott volna, szabadon bocsátották. Árkoson azért botoztak meg embereket, mert azt a hirt terjesztették, hogy Nagyváradot (egy határszéli várost) kiűritették a románok. Az Erdélybe érkezünk előtti utolsó botoztatás ez évi május elsején történt Kis-Solymoson, ahol a csendőrség — amint azt a lelkésztől utólag hallottuk — a pünkösdi istentisztelet után a téren összeverődött tömeg szétoszlásakor a fiatalembereket megbotozta. Székely-Kálon, hova május 17-én tettünk látogatást, csendőrök pár nappal azelőtt botozták meg kardjuk lapjával Mátyás Ferencet. A datki unitárius lelkész, Szén Mihály saját maga beszélt el nekünk, hogy hogyan botozta meg egy rekviráló kiránduláson levő katonacsapat. Januárig visszamenőleg gyülekezetének tizenhat tagjával bántak el hasonló módon.

A szentivánlaborfalvi tanítót azon kijelentéséért botozták meg, hogy míg csak egy székely* él, Erdély soha sem lesz a román-

* Azon vidékről való magyar.

noké. Alsórákoson az unitárius hitközség kántorát azért botozták meg, mert idegen holmit rekviráló, katonaruhába öltözött román paraszttal szembeszállt. A faluban erre verekedés támadt, melynek egy emberélet áldozatul esett. A falut rendháborgatásért megbírságolták. Börsödujfalun a tanító, akit személyesen ismerünk, több falubeli lánynyal az iskola épületében egy a román esküt le nem tett tisztviselők javára előadandó szindarabot gyakoroltatott be. A próba alatt csendőrök rontottak a házba, úgy a tanítót, mint a leányokat elverték, kettőt közülök súlyosan megsebezve. A nyomati unitárius hitközségből tizenkét embert botoztak meg azért, mert nem sikerült őket lelkészük — akinek az esetről még lesz szó — elleni tanuskodásra bírni. Egynéhányat közülök négy óráig térdepeltettek kukoricamagon, egyikük meg olyan ütlegeget kapott a fülére, hogy a dobhártyája megrepedt.

Vadadon megtudtuk, hogy az unitárius hitközség hat tagját azért botozták meg, mert a szomszéd faluban egy ekelopási eset adta magát elő s így akartak ez ügyben belőlük beismerő vallomást kicsikarni. Ikládon az unitárius hitközség egyik tagját megbotozták azért, mert vonakodott egy csendőrnek szállást adni, Vargyason meg azért, mivel nem köszönt a csendőröknek. Azt hallottuk, hogy Kényesen az egyik ember megbotoztatásának oka az volt, hogy magyarul beszélt egy katonához. Egyéb helységeken, mint Oklánd, Abásfalva és Székelyszentmiklós szintén részletesen számoltak be nekünk botozásokról.

Szentgericén Gál Gábort, az unitárius hitközség pénztárnokát, a kolozsvári unitárius gimnázium igazgatójának testvérét egy tiszt lelőtte, mert egy katonát egy pénztárca ellopásával vádolt meg. Az eset 1919 február 21-én történt fegyverkutató alkalmával. A tiszt, miután — tévesen — azt állapította meg, hogy a pénztárca nincs a katonánál, felszólította Gált, hogy bizonyítsa be az ellenkezőt, azzal fenyegetőzve, hogy ha ez neki nem sikerül, becsületsértés miatt megbüntetteti. Gál megtalálta a tárcát a katona nadrágjában. A tiszt erre lelőtte őt, jelentésében pedig úgy adta elő a történeteket, hogy egy a faluban támadt fenyegető csoportosulás alkalmával véletlenül lelőtt egy embert. Az esetet szemtanúk elbeszéléséből ismerjük. Felsőrákoson, ahol szintén jártunk, botozás következtében ketten haltak meg közvetlen ujev előtt. Az egyiket lopással gyanúsították, a másikat azért botozták meg, mert egy törött fegyvert találtak a házában.

A féktelen kegyetlenkedések közt, melyek tudomásunkra jutottak, a legborzasztóbb volt az elbánás, melyben az iklói unitárius hitközség kurátorát részesítették. Egy hitközség kurátora Erdélyben mindég köztiszteletben áll és a falujában előkelő ranggal bír. Megismerkedtünk és beszéltünk ezzel az emberrel, egy hatvanhároméves, becsületes, egyszerű földművelővel. Mult évben jó

szilvatermése lévén, októberben hozzálátott, hogy pálinkát főzzön belőle. Ez időtájt a magyarok a románokat csak az ország megszállóinak tekintették és a kurátor sem szándékozott nekik a pálinka után adót fizetni. A csendőrök felfedezték nála az italt és szabad választást engedtek neki kétfajta büntetés közt: vagy elszenved 50 ostorcsapást „úgy megrakjuk, hogy kinjában a csillagokat látja“, vagy két óra alatt megiszik egy litert a pálinkájából. Ő az utóbbit választotta, a csendőrök meg végignézték ezt a torturát, sőt részegsége első stádiumában még arra is kényszerítették, hogy táncoljon és énekeljen. Az öreg ember ebbe majdnem belehalt. Két hónap múlva még nem tért egészen magához.

Ott tartózkodásunk vége felé magyar ifjaknak a román hadseregbe való besorozása brutalitásokra újabb alkalmat szolgáltatott. A románok tagadták, hogy egy magyar embert is besoroztak volna, de mi láttuk a behivottakat a sorozási központokban. Marosvásárhelyt misszióink egyik tagja a városban volt, mialatt fiatalemberek a Kossuth-szobor üres talapzatát előtt tüntettek, a békeszerződés aláírását megelőző minden sorozás ellen. Egynéhányan kitűzték a magyar nemzeti színeket, egyikük egy magyar zászlót lobogtatott. Körülfogták, letartóztatták és kegyetlenül megbotozták őket. Bölönben, egy 2800 lakosu, népes unitárius hitközséggel bíró faluban, hova később ellátogattunk, a mult évi április hó 15-iki sorozás alkalmával hasonló eset történt. A falu fiatalemberei közül a legtöbbet korbáccsal verték el. Egyikük, ki tagja volt az unitárius hitközségnek és eléggé elhamarkodott ahhoz, hogy egy magyar zászlót vigyen, belehalt az ütésekbe.

II.

Erdélyi magyar egyházak.

Ezeket a román kormány kétségtelenül a nemzeti érzület fő erősségeinek tekinti s ez bizonyos tekintetben így is van; mert felekezet és nemzetiség igen szoros összefüggésben van egymással Erdélyben, a magyarok mind reformátusok, róm. katolikusok, unitáriusok vagy lutheránusok lévén, míg a románok vagy görögkeletiek, vagy görögkatolikusok (t. i. olyanok akik elismerik a pápa fennhatóságát és magukévá tették a nyugati kalendáriumot.) A román hatóságok éber felügyelete súlyosan nehezedik ennél fogva a magyar egyházakra és működésükre. Eleget láttunk ahhoz, hogy meggyőződhesünk róla, hogy ezen intézmények gyöngítését — már említett végső céljuk — a romanizálás gyors sikere érdekében szükségesnek tartják.

Minthogy az unitárius egyház viszonyainak tanulmányozására volt megbízatásunk, e jelentésben a románoknak csak ezen egyházzal, valamint az általunk személyesen megismert lelkészekkel szemben tanusított magatartásáról lesz szó. A románok céljairól még erősebben megbizonyosodhattunk volna, ha egyéb felekezetek lelkészei körében is gyűjtünk adatokat. De a többi felekezetek viszonyait is elég jól ismerjük annak megállapítására, hogy a románok szempontjából az erdélyi magyar egyházak mind ugyanazon tekintet alá esnek. Először röviden érintjük a lelkészek üldöztetését, majd magának az intézménynek helyzetét vázoljuk.

1. Lelkészek.

Ezekre, a községben elfoglalt előkelő állásuk miatt (a falvakban hivataluk révén nagy befolyásnak örvendenek) kezdettől fogva szemet vetettek. Azok kik a legnagyobb tevékenységet fejtették ki és a legsikeresebben működtek, leginkább voltak zaklatásoknak kitéve. A román politika mint általában, ugy velük szemben is a vezetős szerepre hivatottak elnyomására tört. Azon száz lelkész között akikkel találkoztunk soknak volt mit elbeszélnie az új hódítók felől szerzett tapasztalatairól; mi itt csak azon kilencről emlékezünk meg, akiket ténylegesen letartóztattak.

Zoltán Sándort a homorodszentmártoni lelkészt azon vád alapján tartóztatták le, hogy prédikációjában egy mondat a kormány ellen irányult. Miután Kolozsvárt egy hétig fogságban volt, szabadon bocsátották, anélkül, hogy ügyében birói ítéletet hoztak volna, de azóta rendőri felügyelet alatt áll.

Ürmösi József homorodszentpáli lelkészt vád nélkül letartóztatták és birói ítélet nélkül négy napig fogságban tartották.

Sárdon hallottuk, hogy az ottani tiszteletest, Katona Mihályt több izben kikergették falujából. Három héttel látogatásunk előtt, (máj. 23.) egy szomszédos faluból üzték ki, ahol a hitközségnek szintén ő a papja.

Abrudbányán egyszerre tartóztatták le az unitárius és a kálvinista lelkészt, mert templomaikban a harangok nem kondultak meg a románok Budapestre való bevonulása alkalmával.

Csegezen azért tartóztatták le a lelkészt (Bartók Andrást), mert nem üdvözölte a csendőröket, egy pár óra múlva azonban szabadon engedték.

Lokodon a lelkészt azon határozatlan vád alapján tartóztatták le, hogy „románellenes érzelmü.”

Székely Kálmán a szepsiköröspataki lelkész 65 napot töltött

börtönben, mert egy a házában számára dolgozó napszámos legény a padláson egy puskát rejtett el. A bíróság ugy találta, hogy mint munkaadó felelős a tettért, s bár több mint egy hónapot töltött vizsgálati fogságban a bíróság még egy hónapra és 1000 K pénzbírságra ítélte. Mikor legelőször letartóztatták, a csendőrök azt a jellemző kijelentést tették, hogy örülnek, hogy az általuk letartóztatottak közt egy lelkész is akad. Ugyanabban a faluban a csendőrök a hitközség kántorát, nem véve figyelembe, hogy hivatalos kötelességei vannak, egy vasárnap reggel elhurcolták, hogy egy vadászkiránduláson kocsisul szolgáljon.

Két unitárius lelkészt, a kissolymosit, Kiss Sándort és az újszékelyit, Orbán Lajost letartóztatták, mert püspökük rendelete értelmében megkísérelték felekezeti iskolák létesítését. Elfogatásuk igazságtalanságát még súlyosbitja az a tény, hogy székely hitközségek papjai, ezeknek pedig a nemzetiségi kisebbségek védelméről szóló szerződés, egyházi és iskolai ügyekben teljes helyi autonómiát biztosít. Segesváron, hol a két lelkészt egy ideig fogságban tartották, a katonák minden értéküket elszedték tőlük. Ezeket aztán sohasem látták többé viszont. Mindazok, kik minket megelőzőleg erdélyi körökben forogtak, kiket később megismertünk, azt vallották, hogy a románoknál ez általános szokás. A két letartóztatott lelkész Fogarason saját költségen volt kénytelen élni. Multjan. 14-én engedték őket vissza családjuk és hitközségük körébe.

Nyomáton a lelkész, Petheő Kálmán, román rendőri felügyelet alatt állott, mikor ott jártunk. 1919 májustól 1920 husvétig hol otthon volt, hol börtönben, de prédikálnia szabad nem volt. Mult husvétkor, miután a főispán egy látogatása alkalmával tett arra a kérdésre, hogy mi a község legfőbb kívánsága, azt a választ nyerte, hogy „lelkészünket újra hallhassuk“ megkapta az engedélyt, hogy jul. 1-ig prédikálhasson. Első letartóztatásakor Marosvásárhelyre vitték és 24 óráig a halottaskamrában tartották bezárva s innen minden nála levő értékétől megfosztva Kolozsvárra hurcolták, ahol egy piszkos cella volt a börtöne. Négyheti bezárás után egy lelkész társának vesztegetéssel sikerült megtudni fogságának körülményeit, azalatt csendőrök 1600 K zsaroltak ki feleségétől és apósától azon ígéret ellenében, hogy kieszközlik szabadonbocsátását. Ki is szabadult, de két hétre rá újra letartóztatták; csak ekkor tudta meg az ellene emelt vádat, t. i. hogy fiatalembereket arra buzdított, hogy keljenek át a Maroson és védjék meg Magyarországot a románok ellen. Az ő esetével kapcsolatban kísérelték meg fiatalembereket botozással és kukoricán való térdepeléssel arra bírni, hogy ellene tanuskodjanak. A csendőrök, Malos és Dobos, zsarolók voltak. Egy izben Dobos azzal fenyegette meg Petheőnét, hogy fülön üti, ha nem ad pénzt. Miután a bíróság ítéletet ez ügyben sohasem hozott, az ügy abban maradt.

2. Gyülekezetek korlátozása.

A gyülekezeti jog korlátozása a hitközségek vallásos működését komolyan megnehezíti. Azt láttuk, hogy a fiatal emberek társas összejöveteleiről majdnem mindenütt le kellett mondani ezen korlátozások miatt. Istentiszteletek kivételével, gyülekezetek tartása csak egy cenzor jelenlétében és külön engedély kikérése mellett lehetséges. Engedélyt gyakran nagyon nehéz szerezni. Hallottunk esetekről, mikor az engedélyben a gyűlés határidejét három hónappal későbbre tüzték ki. Székelyföldön, hol ugyyszólván senki sem tud románul és hol a faluk meglehetősen félreesnek, számolni kell a költségekkel is. A kérvény lefordítása és a cenzor költségeinek fedezése 100 vagy még több koronát tesz ki; ami falusi méretek szerint tekintélyes összeg.

Az egyházak gyöngítésének leghathatósabb eszköze azonban azelőtt kezdett gyakorlatba jönni, hogy Erdélyt elhagytuk. Az ugynevezett „agrár reformra“ utalunk. Ezen törvény szükségességét általában nem vitatjuk, de gyakorlati alkalmazásából eleget láttunk, hogy arra a meggyőződésre jussunk, hogy a magyar egyházak hatalmának és befolyásának csökkentésére használják. Az egyházi törzsvagyion legnagyobb része — mint ez mezőgazdasági államnál természetes — földbirtokban fekszik. Az egyes birtoktestek nem tulságos nagyok; terjedelmük hitközségenként változik. Egyes hitközségek jobbmóduak, mások kevésbé azok, de csak egynéhány mondható gazdagnak. A legtöbb faluban van elég törzsvagyion, hogy 10—30 hold jusson a lelkésznek, valamivel kevesebb a tanítónak s egy s más jövedelem még fennmaradjon épületek karbantartására és egyéb kiadásokra. Gyakran van erdő is, melyből elég fát lehet kitermelni a lelkész és a tanító téli szükségletének fedezésére. A lelkésznek némely természetbeni és munkabeli szolgáltatásokon kívül földje a fő jövedelmi forrása. Az egyház a maga egészében (a felekezet szemben az egyes hitközségekkel) nem rendelkezik nagyobb földbirtokkal, termőföldje mindössze 3723 magyar hold lévén.

A földbirtokkisajátítást nem lehet hirtelenében keresztül vinni. Az első kisajátítási eset, melyben az egyház is érdekelve volt, juniusbán, közvetlen elutazásunk előtt fordult elő. Az ebben hozott bírósági határozat azonban, mely ellen az egyház ügyésze az ügy minden stádiumában küzdött, joggal úgy tekinthető, mint amely előre megpecsételi az összes egyházi alapítványok sorsát. Egy céltudatos állásfoglalást jelent, egy olyan esetben, mely a jövőben esetleg precedenst alkothat.

A kisajátított birtok a Kolozsvár melletti Bányabükk határában fekszik. Áll 250 magyar hold szántó, tetemesen nagyobb erdőség és három gabonamalomból, ami mind lefoglaltatott. Az

érte fizetendő ár a kir. rendelet értelmében az 1913-iki érték szerint állapítandó meg, vagyis mielőtt a háboru folytán a pénz elértéktelenedett és a föld értéke meg növekedett volna. Eszerint az egyház, egy a régi arányokhoz nagyon ragaszkodó becslés mellett kevesebbet kap, mint az egytizedét annak, amit akkor kapna, ha a birtokot szabadkézből adhatná el. De semmiféle pénz sem tudja az egyházat kárpótolni ezért a földért, mely a kolozsvári unitárius kollégiumot veteményekkel és fűtés és főzésre való fával látja el. A királyi rendelet értelmében: *a)* csak olyan föld foglalható le, mely ténylegesen művelés alá vehető, *b)* tanügyi intézmények fentartására szolgáló birtokok kivételt képeznek és *c)* a birtokos egy bizonyos szám, saját tetszése szerint kiválasztott holdat visszatarthat. Az egyház e három pont mindegyike alapján tiltakozott a kisajátítás ellen *a)* mert erdőt és malmokat is birtokukba vettek, *b)* mivel a birtok összes termése közvetlenül a kollégium fentartására szolgál, *c)* mert ha az egyháznak birtokai közül választani kellene, ezt választaná. Birtokai lefoglalása ellen tiltakozott a kir. rendeletnek egy másik pontja alapján is, mely szerint általában kivételt képeznek mindazok az alapítványok, melyekből közjóléti intézmények tartatnak fenn. Minden tiltakozás hiábavaló volt.

Bár ez az első eset, ahol tényleges kisajátítás forgott fenn, nem ez az egyetlen példa templomi javak lefoglalására, melyre figyelmünket felhívták. Egy (1920 febr. 20) megérkezésünk előtt egy és fél hónappal kelt külön rendelettel (No. 89.) a helyi tisztviselők felhatalmaztattak, hogy 30 magyar holdat meghaladó földbirtokot bárkitől lefoglalhassanak, avégből, hogy a falusi lakosságnak bérbe adassék, addig, míg a kisajátítást ténylegesen végre nem hajtják. Ezen kényszerbérletek címén az unitárius egyház 3723 holdjából 1473-at szedtek el. Ezt az ideiglenes kisajátítási módot aztán fokozatosan kiterjesztették az egyes hitközségek birtokaira is, gyakran nem is teljesen összhangban a rendelettel. Küküllőszéplakon például a hitközség 23 holdjából 13 holdat elvettek és Tordán, ahol az egyház különösen jól van dotálva, elvették a hitközségnek mind a 300 holdját.

Nyomáton 62 holdból 6 holdat és Magyarsároson 72 holdból, egyetlen román paraszt részére, 21 holdat foglaltak le. Alsójárán 32 hold kivételével elvették a hitközségnek mind a 310 holdját, erdőt és legelőt beleértve. Mézkön, Szentgericen, Bölönben is megkezdődtek az eljárások, más községekben a jelek arra mutatnak, hogy azok nemsokára megkezdődnek.

Mielőtt az egész bányabüki birtokot kisajátításra ítélték volna, 100 hold szántóföldet kényszerbérlet címén vettek el belőle. Meglátogattuk ezt a birtokot és ottani tapasztalatainkból kitűnik, hogy a gyakorlatban hogy fest a „földbirtokreform“. A parasztok akiknek évi 60 koronás bérösszegért kiadták a földeket, rendelkez-

vén annyi földdel, amennyit megművelni hajlandók, a nekik bérbeadott földeket holdankint 100 koronáért tovább bérbeadták egy spekulánsnak, aki azután a maga részéről szintén kiadta a birtokot, még pedig annak, aki azt azelőtt az egyháztól szokta volt bérelni. Az egyház csak a háboru óta művelteti maga a földjét.

Itt kell megemlítenem a kolozsvári unitárius kollégium épületének eltulajdonítását, bár ez a lefoglalás nem a birtokreform törvény alapján hajtatott végre, hanem közönséges rekviálás volt. Októberben az épület összes lakóit kilakoltatták, hogy a román vasuti igazgatóságnak helyt adjanak. Ez a hitközségre lakbérben 15—20.000 korona veszteséget jelent. Mindezek ellenére azonban minden kísérletük, hogy a kormánytól a lakbért megkapják, eddigelé eredménytelen maradt.

III.

Felekezeti iskolák.

A román megszállás előtt az erdélyiek gyermekeiket vagy állami, vagy az államtól segélyezett felekezeti iskolákba járatták. A román hatóságok mindent elkövettek, hogy az iskolák feletti felügyeletet megszerezzék; az állami iskolákat teljesen átvették, a felekezeti iskoláktól minden támogatást megvontak. Az erdélyi magyarok azonban bizalmatlanok a román állami iskolákkal szemben és a legtöbben nem akarják gyermekeiket oda járatni. Verespatakon, egyikén azon kevés helyeknek, ahol állami iskola még működik, volt alkalmunk tapasztalni, hogy ez a bizalmatlanság nem indokolatlan. Itt már több ízben megesett, hogy a román tanító magyar tanítványait a görög keleti templomba vitte. Mivel úgy érzik, hogy az iskolák a romanizálás szolgálatába állíttatnak, az egyházak számos új felekezeti iskolát létesítettek, jövedelmük csökkenése ellenére is vállalva az ezzel járó súlyos pénzügyi terheket. Az általunk meglátogatott 105 unitárius hitközség között csak 15 volt olyan, ahol a gyermekek állami iskolába járnak.

Egynéhány községben a hatóságok nem avatkoztak az új iskolák létesítésébe, másutt nem egy akadályt gördítettek utjukba. Legalább négy faluban. Csegez, Kissolymos, Ujszékely és Szent-ábrahámon felekezeti iskolák létesítését egyáltalán nem engedélyezték, a három utóbbiban a gyermekeket erőszakkal az állami iskolába kényszerítették. Az említett községek közül a legelsőben a gyermekek egyáltalán nem járnak iskolába, mert a püspök által kinevezett tanítót a románok nem ismerték el. Ugyanez az eset Küküllőszéplakon, hol az unitárius gyermekek azelőtt a refor-

mátus iskolába jártak. A románok átvették az iskolát és ott tartózkodásunk idején nem volt a falunak magyar iskolája. Sárdon a szülők szintén nem akarták gyermekeiket állami iskolába adni, de itt nem képesek egyet és maguk erejéből fentartani.

Némely helyen a hatóságok nem elleneztek nyíltan az új iskolák létesítését, hanem törekvésük kapzsi irigységgel irányult az iskolai épületek és felszerelésük megszerzésére. Torockószentgyörgyön két épületet tartanak üresen és két tanítót hagynak foglalkozás nélkül és Alsó- és Felsőszentmihályon egy iskolai épület és egy mesterhez hiányzanak a megfelelő tanítványok. Mindkét helyen a virágzó felekezeti iskola kénytelen ideiglenes szállással beérni. Kolozsváron, hol a magyar állam nemrégiben egy modern iskolaépületet emelt, a románok két szobát lefoglalnak és egyet üresen tartanak, míg az egyesített református-unitárius iskolai előadásokat a két lelkész lakásában tartják. Torockóban két szobát jelöltek ki 220 unitárius felekezetű gyermek számára, egy szobát román gyermekeknek adtak át, egy szoba üresen maradt. Csekefalván tanügyi célokra egy iskolaszoba áll a község rendelkezésére, a többit bezárták. Hét helységben — Kis- és Nagykedén, Csekefalván, Gagyon, Szentgericén, Felsőrákoson, Alsóboldogfalván és Nanyajtán — a román kormány lakbért szed a hitközségektől olyan épületek használatáért, melyekben azelőtt a magyar kormány ingyeniskolákat tartott fenn.

Számos hitközség régebben maga építette saját iskolaépületét. Egynéhány ilyen aztán átengedtek a magyar államnak olyan feltétel mellett, hogy azon esetben, ha az egyház újra kezébe akarná venni az iskoláztatást, az épületek visszaszolgáltatandók. Másokat bérbeadtak az államnak. Egyes falvakban az épületek a község tulajdonai voltak. A román kormány ezen tulajdonjogot sok esetben nem tartotta tiszteletben. A legszembeszökőbb példáját ennek Csegezen láttuk, hol a román pap áthurcolkodott saját parochiájából az unitárius egyház tulajdonát képező iskola épületébe, ahol azóta ingyen lakik.

A magyar gyermekek pedig, mint már említettük, Csegezen egy évig egyáltalán nem jártak iskolába. Sinfalván a hitközségnek jogában áll saját iskolaépületének egy részét használni, de a tanító lakását a románok kárpótlásnyújtás nélkül lefoglalták. Ugy Szentháromságon, mint Csikfalván a csendörök egy évig laktak a tanító házában anélkül, hogy lakbért fizettek volna. (Erdélyben komoly nehézségeket okoz az, ha a tanító részére nincs megfelelő lakás.) A küüllőszéplaki unitárius hitközséghez tartozó Vámosudvarhelyt az iskola épülete egy vallásos tanügyi szervezeté, melynek központja Kolozsváron van. A románok az épületet mégis minden ellenszolgáltatás nélkül birtokukba vették állami iskola céljaira. Ezzel nemcsak hogy kilakoltattak az épületből egy egyesített unitárius-református iskolát, de az unitárius egyházat is meg-

fosztották egyetlen találkozó helyétől. Kálnok, Árkos, Bágyon, Vargyas, Recsenyéd, Komoródjánosfalva, Alsósimonfalva és Homoródkarácsonyfalva községekben lakbért szednek olyan épületek használatáért, melyeket a hitközség vagy a község emelt. Magyar-szováton és Oklándon a magyar állam emeltette az épületet a hitközség telkén. Az első helyen megengedik az egyháznak, hogy nyolc szobából kettőt használjon és az épületet megvételre ajánlották fel nekik. Oklándon lakbért fizettetnek a hitközséggel az iskolaépület használatáért.

Marosvásárhelyt és más nagy városokban a városi iskolákat átvette az állam és a tanítás nyelvéné a román tette. Míg nekik importálniok kellett diákokat, hogy a magasabb osztályok számára hallgatókat szerezzenek, a magyar gyermekek alig férnek el a rendelkezésükre meghagyott épületekben. Ebben a jelentésben csak az unitárius felekezetbeli iskolákkal foglalkozunk; olyan részletekre, melyek más iskolákra vonatkoznak, nem térünk ki. Az összes iskolák ügyét tanulmányozni kellene.

IV.

A nemzeti kisebbségekről szóló szerződés megszegése.

Erdélyben tett megfigyeléseink azt mutatják, hogy a románok az általuk 1919 december 9-én aláírt szerződést, mely ugy a régi román királyság, mint a hozzácsatolt területek összes lakóinak, bármily vallásu, nemzetiségü és anyanyelvüek, igazságot és szabadságot biztosít, több speciális esetben megszegették.

1. Egyházi alapítványok.

Már kimutattuk, hogy az unitárius egyház földbirtokának kisajátítása ellentmond magának a rendeletnek, melynek alapján a kisajátítás történt és azt a következtetést vontuk le, hogy a kisajátítások célja inkább az egyházak gyöngítése, mint a vagyon-talanok földhöz juttatása. Ugy hisszük, hogy a kisajátítás egyuttal az 1919 december 9-iki szerződésnek is megszegése. Wambaugh prof. (a Cambridge-i Mass.) Harvard jogakadémia tanárának 1920 március 19-én tett kijelentése szerint „ha Erdély esetleg román uralom

alá kerülne is, kötelezi Romániát az 1919 december 9-iki szerződés hogy vallásos és közoktatási célokra szolgáló felekezeti vagyonhoz nem nyul“.

2. Iskolai tulajdon.

Községeknek és hitközségeknek tulajdonát képező épületek lefoglalása és lakbérkövetelése a jogos tulajdonosoktól azok használatáért ugyanolyan természetű szerződésszegés, mint amilyenre az előbbi pontban rámutattunk. A „Felekezeti Iskolák“ fejezetben ismertetett legtöbb példák azonban Székelyföldön előfordult esetek, hol a községi vagy felekezeti vagyont képező épületek lefoglalása beleütközik az 1919 dec. 9-iki szerződés egy másik szakaszába is, mely szerint „vallás és közoktatás ügyben Románia kész az erdélyi szász és székely községeknek a román állam legfelsőbb felügyeletének fenntartása mellett teljes helyi autonómiát biztosítani.“ (I. fej. II. sz.)

3. Állami segélyek egyházak és iskolák részére.

Magyar egyházak és iskolák jelenleg nem élveznek állami segélyt Erdélyben. Az 1919 dec. 9-iki szerződés kiköti, hogy oly városokban és vidékeken, ahol tekintélyes számú nemzetiségi, felekezeti vagy nyelvi kisebbséghez tartozó román alattvalók laknak, ezen kisebbségek tekintetbe veendőik az állami, városi vagy más közalapítványból, iskolai, vallási vagy jótékonyági célokra juttatott összegek hovaforrásánál, illetőleg méltányos arányban részesítendőik ezen összegek élvezetében. (I. fej. 10. szak.) Azt hisszük, hogy amíg a román állam a görög keleti egyházat és annak iskoláit közalapítványokból segélyezi, a szerződés ezen pontjának értelmében kötelezve van más felekezetbeli hitközségek és iskolák aránylagos segélyezésére.

4. Egyéni szabadság.

Az egyéni szabadság megsértésének egy szembeszökő módja ismételten magára vonta figyelmünket. Az 1919 dec. 9-iki szerződés elrendeli, hogy „oly egyének, akik éltek szabad állampolgárság választási jogukkal, kötelesek 18 hónapon belül azon államba tenni át tartózkodási helyüket, melynek állampolgárai lenni kívánnak. Román területen esetleg levő ingatlanait az azonban

jogukban áll megtartani. (I. fej. 3. szak.) Oly sokakkal találkoztunk, akiknek megtagadták az engedélyt, hogy addig Magyarországra mehessenek, míg erdélyi ingatlanukon túl nem adtak, hogy Sturdza herceg kolozsvári főispánhoz fordultunk ez ügyben felvilágosításért. Azt a magyarázatot adta, hogy általános érvényű román törvény értelmében idegen állampolgároknak tilos Romániában ingatlant birniok. Ha ez így áll, világosan ellenkezik az említett szerződéssel, mely szerint Románia elvállalta, hogy legalább az I. fejezetének II—VIII. szakaszaiban foglaltakat alapvető törvénynek tekinti s mely szerződés I. fejezetének I. szakaszában hozzájárult ahhoz, hogy semmi törvény, rendelet vagy hatósági tény ezeknek a feltételeknek ellent mondani, illetőleg velük szemben érvényre jutni nem fog.

Özv. Urmösiné, okl. kórházi ápolónő, akivel sógorának, a homorodszentpáli lelkésznek házában találkoztunk, hivatása gyakorlása végett Budapestre szeretne utazni. Egy kis házzal bir. Mint magyar nem tud az ország elhagyására engedélyt szerezni, míg ezt előbb el nem adta. Jakabházy Zsigmond dr, aki azelőtt a kolozsvári egyetem orvostanára volt, legujabban a budapesti egyetem egy üres tanszékére neveztetett ki. Nem foglalhatja el állását, ha csak felesége el nem adja apjától örökölt Székelykeresztur melletti birtokát.

Utóirat.

Az „Inquirer“ (tudakozó) 1920 okt. 30-iki számában főtiszt. Drummond W. H. a következőket írja: Mr. Snow jelentése több mint száz hitközség gondos tanulmányozásán alapszik, melyeket egy több mint három hónapig tartó körut alkalmával az ország különböző részeiben meglátogatott. Mindenre kiterjedő részletességgel, melyet csak az ő és társai bátor vállalkozása tett lehetővé, foglalja össze a román hatóságok ellen emelt súlyos vádak. A régi protestáns egyházat, úgy az unitáriust, mint a reformátust, a kipusztulás veszélye fenyegeti. Ez a legkomolyabb válsági kérdés jelenleg Európában. Ha Erdély nem esne oly távol és ha bennünket nem foglalnának el annyira saját súlyos gondjaink és aggodalmaink, országunk visszhangzana a tiltakozásoktól. De a vallásszabadság és józan kormányzat hívei a jelen esetben sem nézhetik ezt közönnyel. A tényeket ismertetni kell. Mr. Snow jelentésében oly mindenre kiterjedő részletességgel adja elő azokat, hogy mint kellemetlen témát mellőzni vagy a politikai érdekre való hivatkozással egyszerűen átsiklani rajtuk nem lehet. Ezek nem üres mesék, nem elhamarkodott következtetései a tovasiető utasnak. Merjük állítani, hogy a háboru utáni

viszonyokat kevés esetben tanulmányozták ilyen széleskörű szimpathiával és ennyi figyelemmel a részletek iránt. Mr. Snow és társai legmelegebb hálánkat és csodálatunkat érdemelték ki azért a bátorságért, ügyességért és a közérdek iránti nemes érzékért, mellyel e nehéz és kényes feladatot megoldották. Joguk van angol és amerikai barátaikat arra kérni, hogy vállalkozásuk ne maradjon gyümölcstelen. Ez a borzasztó jelentés nem érte el célját, ha fel nem korbácsolja a közvéleményt, nem enyhíti némileg a nyomoruságot és nem segít az üldöztetéseken, melyeket leír.
